

KEŞİŞ

sırasında keşişlik teşkilâtı yeniden gözden geçirilerek canlandırılmaya çalışıldı. XVIII. yüzyıl Aydınlanma döneminde keşişlik açısından gerileme yeniden başladı. Özellikle Fransız devriminden sonra manastırlar kapatıldı ve yakıldı. XIX ve XX. yüzyıllarda ise keşişlik teşkilâtı tekrar canlanmaya başladı.

Budizm'de keşişlik uygulamasının Buda tarafından başlatıldığı kabul edilir. Geleneksel inanca göre Buda tahtını terkedip münzevi zâhid olarak yaşadı ve etrafında birçok talebe toplandı. Buda sonrası dönemde keşişlik Budizm'in temel kurumu haline geldi; zira keşişler doğru inancın gerçek temsilcisi olarak kabul edildi. Başlangıçta Budist keşişler gezgin zâhid görünümündeydiler. Dilenme bu keşişlerin önemli özelliklerinden biriydi. Buda devrinde gezici keşişler ve yardım toplayıcıların bir araya geldiği bahçeler (aramalar) daha sonra manastır vihara halini aldı; mağaralardan oluşan basit ikamet yerleri de zamanla muhteşem mağara manastırlarına dönüştü, cemaat şeklinde bir arada yaşama yaygınlaştı (keşişlik kavramı ve uygulamaları hakkında İslâm'ın görüşü için bk. RUHBAN).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hüseyin-i Tebrîzî, *Burhân-ı Kâfi* (nşr. Muhammed Muîn), Tahran 1342 hş., III, 1657; *Tâcû'l-'arûs*, "rhb" md.; E. R. Hardy, "Monasticism", *A Dictionary of Christian Ethics* (ed. J. Macquarrie), London 1967, s. 216-217; M. Southwold, *Buddhism in Life*, Manchester 1983, s. 214-218; P. Harvey, *An Introduction to Buddhism, Teaching, History and Practices*, Cambridge 1990, s. 217-243; A. S. Atiya, *A History of Eastern Christianity*, New York 1991, s. 291-294; *Documents of the Christian Church* (ed. H. Bettenson), Oxford 1992, s. 116-132; O. Zöckler, "Asceticism, Christian", *ERE*, II, 73-80; F. Cabrol, "Monasticism", a.e., VIII, 781-797; A. S. Geden, "Monasticism, Buddhist", a.e., VIII, 797-802; a.m.f., "Monasticism, Hindu", a.e., VIII, 802-805; G. Weckman, "Monasticism, An Overview", *ER*, X, 35-41; M. Colcutt, "Monasticism, Buddhist", a.e., X, 41-44; B. McGinn, "Monasticism, Christian", a.e., X, 44-50.

ŞİNASİ GÜNDÜZ

el-KEŞKÛL

(الكشكول)

Bahâeddin el-Âmilî'nin

(ö. 1031/1622)

güzel söz, şiir, nükte

ve fıkraları topladığı antolojik eseri.

Farsça'da "dilenci; dilenci çantası, dağırcık, torba" gibi anlamlara gelen keş-kûl kelimesi Arapça'da "mecmua, antoloji" mânasını ifade etmekte olup Âmilî'nin

nin bu eseriyle özdeşleşmiştir. Telif tarzı itibarıyla Türk edebiyatındaki cönkleri hatırlatan *el-Keşkûl*, müellifin hayatı boyunca okuduğu eserlerde karşılaştığı güzel ve ilginç parçaların düzensiz biçimde bir araya toplanmasıyla meydana gelmiştir. Âmilî, önsözünde gençlik yıllarında yazdığı *el-Mihlât* adlı kitabından sonra güzel ve parlak latifeler, büyüleyici şiirler, etkili öğütler, zarif fıkralar bulduğunu söylemekte, eseri bu kitabın devamı olarak telif ettiğini belirtmektedir. Ayrıca eserini düzeltme ve bölümlere ayırma fırsatı bulamadığını, çalışmasına, *el-Mihlât*'ın ismine uygun olsun diye onun Farsça karşılığı olan *el-Keşkûl* adını verdiğini ve ilkinde zikrettiği hiçbir şeyi burada tekrarlamadığını söylemektedir.

el-Keşkûl'de tefsirle ilgili açıklamalara, hadislere dair bilgilere, Arap grameri, lugatı ve belâgatına dair kısımlara, düşündürücü fıkralara, ilginç hikâye ve kusalara, seçme şiirlere, Hz. Ali, Yunan filozofları, hükümdarlar ve bazı ünlülere ait hikmetli sözlere, vecize ve atasözlerine, gazel, methiye, fahiye ve mersiyele, vasiyet, mektup ve hutbelere, tasavvuf, felsefe ve ahlâka, kelâm, tevhid ve ilâhiyâtâ dair bilgilere, matematik ve matematikle ilgili lugazlara, cebir, geometri ve astronomi gibi müsbet ilimlere dair bahislere, müstehcen fıkra ve şiirlere, bazı meşhur âlimlerin vefat, bazı eserlerin yazılış tarihlerine, Hıristiyanlık'la ilgili konulara, Kur'an'daki kelime ve harf sayısına vb. hususlara dair bilgilere yer verilmiştir. Eseri iki cilt halinde neşreden Tâhir Ahmed ez-Zâvî (Kahire 1380/1961) her iki cildin sonuna koyduğu indekste bu konuları yetmiş iki başlık altında toplamıştır.

Âmilî'nin kendisine ve babasına ait önemli miktarda şiirle birlikte *el-Keşkûl*'de Arap edebiyatında asırlardan beri şöhret bulmuş çok sayıda kaside yer almaktadır. Eserdeki 220 Arap ve 126 İran şairine ait şiirler 5000 beyte ulaşmaktadır (Ömer Ferruh, II, 343). Müellif çeşitli konularda ve özellikle tefsire dair açıklamalarında kendi görüşlerine de yer vermiştir (*el-Keşkûl*, I, 240-241, 272). Beş cilt olarak hazırlanan eserin ciltlerinin başında ve sonunda müellife ait bazı risâleler de yer almaktadır. Tefsire dair açıklamaların birçoğu başta Zemaşşerî'nin *el-Keşşâf*'i ile onun bazı hâşiyelerinden, Fahreddin er-Râzî, Beyzâvî, Nisâbü'rî, İbn Cerir et-Taberî'nin tefsirlerinden, ansiklopedik bilgilerin çoğu da Safedî'den nakledilmiştir. Arap edebiyatında bu tür

eserlerin en iyi örneklerinden olan kitap, müellifin geniş kültürünü, ince zevkini gösterdiği gibi telif edildiği çağın edebiyat ve kültür seviyesine de ışık tutmaktadır.

Eser ilk defa Tahran'da yayımlanmış (1266), bunu Kahire, Bulak, Beyrut, Tahran, Kum ve Bombay'da yapılan baskılar takip etmiştir. Tahran ve Kum neşirlerinde yer alan bazı Farsça şiirler ve matematikle ilgili kısımlar Kahire, Bulak ve Beyrut baskılarında çıkarılmıştır. Kitabın Libya müftüsü Tâhir Ahmed ez-Zâvî tarafından yapılan neşri en mükemmel olanıdır (I-II, Kahire 1380/1961). Bunun sonunda (II, 429-502), Bulak baskısında (1288) olduğu gibi Âmilî'nin *Vesiletü'l-fevz ve'l-emân fi medhi şâhibi'z-zamân* adlı kasideye Şeyh Ahmed el-Menîni'nin 1151'de (1738-39) yaptığı şerh de yer almaktadır.

el-Keşkûl adıyla telif edilen ilk eser, İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'ye (ö. 726/1325; Haydar el-Abdelî ya da İbnü'l-Mü'mer'e) nisbet edilen, Ehl-i sünnet-Şîa ihtilâfına dair *el-Keşkûl fi mâ cerâ 'alâ (li-) âli'r-Resûl'dür* (Necf 1372). Ancak edebî ve antolojik nitelikte ilk eser Âmilî'nin *el-Keşkûl*'üdür. Daha sonra *el-Keşkûl* veya *Mecmû'a Keşkûliyye* adıyla değişik konulardaki derlemeleri içeren doksana yakın eser kaleme alınmıştır. Bunların çoğu İranlı Şii yazarlara aittir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XVIII, 70-83; XX, 99-101). Zeynüddin Muhammed b. Hasan el-Âmilî'nin *Ravzatü'l-havâtîr ve nüzhetü'n-nevâzîr*'i (*İzâhu'l-meknûn*, I, 594), Şeyh Ali Hâzin'in *Müddetü'l-umûr*'u, Muhammed b. Ali el-Bahrânî'nin *Câmi'u's-şetât*'ı (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XVIII, 79) ve İbn Ufûr el-Bahrânî'nin *Enîsü'l-müsâfir ve celîsü'l-hâzîr*'i (a.g.e., XVIII, 81) bunlardan bazılarıdır. İbrâhîm b. Ali el-Âmilî el-Kef'amî'nin (ö. 905/1500) kaleme aldığı *Mecmû'u'l-ğarâ'ib ve Mevzû'u'r-reğâ'ib* adlı eser de (a.g.e., XX, 56) *el-Keşkûl* tarzındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Bahâeddin el-Âmilî, *el-Keşkûl* (nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî), Kahire 1380/1961, I-II; a.m.f., *Hürmetü zebâ'ihi Ehli'l-kitâb* (nşr. Züheyr el-A'racî), Beyrut 1410/1990, neşreden giriş, s. 37, 38-39; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Bağdad 1385/1965, I, 156; II, 85, 251, 337; Serkis, *Mu'cem*, II, 1263; *İzâhu'l-meknûn*, I, 594; Brockelmann, *GAL*, II, 415; *Suppl.*, II, 596; Abdülmeccid el-Hür, *Me'âlimü'l-edebî'l-Âmilî*, Beyrut 1402/1982, s. 282-283; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 346-347; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânîfi'ş-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, XVIII, 70-83; XX, 56, 99-101, 232-233; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebî'l-Arabî fi'l-'aşri'l-ha-*

dis, Beyrut 1406/1986, II, 341-355; Kays Â-i Kays, *el-İrâniyyûn*, III, 423-424; C. E. Bosworth, *Bahâ al-Din al-'Âmilî and his Literary Anthologies*, Manchester 1989; D. J. Stewart, "Şeyh Bahâ'î vü Keşkül-i ô" (trc. Hüseyin Ma'sûmî), *Neşr-i Dâniş*, XI/3, Tahran 1370 hş., s. 44; Ch. Pellat, "Bulletin critique", *Arabica*, XXXVIII/2, Leiden 1991, s. 282-283; D. E. P. Jackson, "Reviews", *JAL*, XXIII/1 (1992), s. 74-76; Cl. Huart, "Keşkül", *IA*, VI, 601; a.mlf., "Kashkûl", *EJ*² (İng.), IV, 706.

HÜSEYİN ELMALI

KEŞMİR

(کشمیر)

Hint alt kıtasının kuzeyinde
coğrafi bir bölge.

Arapça kaynaklarda Keşmir ve Kaşmir şeklinde geçen Sanskrit kökenli ismi Batlamyus Kaspeiria, 631'de burayı ziyaret eden Çinli seyyah Hiuen Tsiang, Kia-shimi-lo yazılışlarıyla verir; yerli halk ise bölgeye Keşir demektedir. Keşmir aslında Himalayalar'ın kuzeybatı kesiminde bulunan, 135 km. uzunluğa ve 32-40 km. genişliğe sahip verimli bir vadinin adı iken zamanla 222.236 km² yüzölçümlü bir bölgeyi kapsamına almıştır. Bölgenin 78.114 km²'si Pakistan'ın elinde bulunmaktadır. Bunun 11.639 km²'lik bölümü Âzad Keşmir eyaletini teşkil eder (nüfusu 3.210.000, 1998 tah.). 42.685 km²'lik bölümü Çin'in hâkimiyetinde olan bölgenin Hindistan'a ait bölümü ise 101.307 km²'lik Cammû-Keşmir eyaletini meydana getirir (nüfusu 10.069.917, 2001). Âzad Keşmir'in merkezi Muzafferâbâd, Cammû-Keşmir'in merkezi ise Srinagar'dır.

Keşmir'in tarihi büyük Hint Kralı Aşoka ile (m.ö. 269-232) başlatılır. Bölgenin bilinen daha sonraki tarihi ise milâttan sonra 78-248 yılları arasında hüküm süren ve Orta Hindistan'a kadar hâkimiyetini kabul ettiren Orta Asya'daki Kuşana İmparatorluğu dönemine aittir. IV-V. yüzyıllarda Gupta İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanına giren bölge, VI. yüzyıldan itibaren bu devleti yıkan Akhunlar'ın (Eftalit) saldırılarına mâruz kaldı. VII. yüzyılın ilk yarısında güçlü bir devlet kurarak Hindistan'da tekrar millî birliği sağlayan İmparator Harşa'nın (606-647) eline geçtiyse de Harşa burayı kendi haline bıraktı ve onun çekilmesinden sonra ortaya bazı küçük kralıklar çıktı.

Hindistan'a İslâmiyet'in girişi VIII. yüzyılda başlamakla birlikte (*DA*, XVIII, 76) Keşmir'in müslümanlaşması çok sonra gerçekleşmiştir. 712'de Mültan'ı fetheden

Muhammed b. Kâsım es-Sekâfi Keşmir'i de almak istemiş, fakat vadiye girmeden geri dönmüştü. Emevî valileri Cüneyd el-Mürri ile Amr et-Tağlibî'nin fetihleri de Arap coğrafyacılarının Dış Keşmir dedikleri, bölgenin dağlık güney, güneydoğu ve batı kesimleriyle sınırlı kaldı. Bu dönemde Keşmir'de hâkim bulunan Karkota hânedanından Lalidatıdy Muktapide (724-761) Arap ilerlemesini durdurmak için Çinliler'le ittifak yaptı. Bunun ardından Keşmir sırasıyla Utpala ve Lahora hânedanları tarafından yönetildi. Gazneli Mahmud 1015 ve 1021'de iki defa burayı zaptetme girişiminde bulunduysa da -Büyük İskender gibi- bölgenin zor tabiat şartlarını aşamadı ve geri dönmek zorunda kaldı. Uzun bir süre topraklarına yabancıların, özellikle de müslümanların girmesine karşı koyan Keşmirîliler daha sonra kendi güvenliklerini arttırmak için paralı Türk askeri tutmaya başladılar. Önce Lahora hânedanından Harşa (1089-1101) birkaç yüz Türk asker ve kumandanını maiyetinde görevlendirdi.

Keşmir'deki Hindu idaresine ilk öldürücü müslüman darbesi 1320'de Moğol-Çağatay kumandanı Zulcu tarafından vuruldu. Bu tarihte 70.000 kişilik ordusuyla Keşmir vadisine giren Zulcu sekiz ay kadar bölgede kaldı ve her yeri yağmaladı. Zulcu'nun ayrılmasının ardından hükümler olan Kral Rincana kendisine Şah Mîr Sevâtî adında bir müslümanı vezir yaptı. Şah Mîr, bir müddet sonra Bülbül Şah lakabıyla tanınan Seyyid Şerîfüddin adındaki bir Sühreverdiye dervişi vasıtasıyla kralın ihtidâ etmesini sağladı. Sadreddin unvanını alan Kral Rincana'nın 1323'te ölümü üzerine eşi Kota Rani idareyi üstlendi ve Şah Mîr'in yardımıyla o sıralarda Keşmir'i işgal eden Moğollar'ı topraklarından çıkardı. Fakat ardından Kota Rani, Şah Mîr'i etkisiz kılma teşebbüsünde bulununca Şah Mîr yönetime el koydu ve

Şemseddin unvaniyla sultan oldu (1338-1342). Onun kurduğu, iki asırdan fazla hüküm süren hânedandan Sultan Şehâbeddin (1354-1373) vadideki Hindu kabilelerini kendisine bağlayarak hâkimiyetini sağlamlaştırdı ve ardından Gilgit, Baltistan ve Dardistan ile Pencap'taki bazı dağlık kesimleri fethetti. Bunun oğlu Sultan Kutbüddin (1373-1389) babasının kurduğu idareyi güçlendirdi. Torunu Sultan İskender ise (1389-1413) Delhi'yi yağmalayan Timur'un Keşmir'e girmesini önledi. Bu dönemde İran topraklarından kaçan çok sayıda mülteci Keşmir'e sığındı; bunlar zamanla idarenin İran tesirine girmesine yol açtılar. İskender'in oğlu Zeynelâbidin (1420-1470) uzun süre devlete hükmetti. Hânedanın iktidar sahibi son sultanı Hasan Şah'tır (1472-1484). Onun ardından gelen sultanlar zamanında rakip kabileler arasında başlayan güç mücadeleleri devletin otoritesini sarstı. 1540'ta Bâbü Şah'ın yeğeni Haydar Mirza Duğlat önemli bir direnişle karşılaşmadan Keşmir'e girdi ve hânedanı himayesi altına aldı. Onun 1551'de öldürülmesinden sonra hâkimiyet Şif Gazi Han Çak hânedanına geçti. 1586'da Bâbürlü Sultanı Ekber Şah Keşmir'i topraklarına katarak bir eyalet haline getirdi. 1752'de Ahmed Şah Dürrânî güçlü bir ordu ile buraya girdi; böylece Afganlılar'ın başlattığı son müslüman hâkimiyeti, 1819'da bölgenin Sih mihracesi Ranjit Singh'in eline geçmesi kadar devam etti.

Keşmir'de İslâmiyet'in yayılmasını ve İslâm kültürünün bölgeye yerleşmesini büyük ölçüde, XIV. yüzyılın sonlarına doğru buraya gelmeye başlayan Mîr Seyyid Ali Hemedânî ve oğlu Mîr Seyyid Muhammed gibi Kübrevî şeyhleriyle Beyhaki Seyyidler etkiledi. Bu yolla bölgede yeşeren tasavvuf kültürü, yerli halk geleneğiyle de etkileşerek bölgeye has bir tasavvuf ekolünün ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

Keşmir'deki
Dal gölünden
bir görünüşü